

TÜRKİYE'DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ GELİŞİMİ

Mehmet ÖZÇAĞLAYAN *

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'de Televizyon yayıncılığının gelişimini beş ana bölümde incelemektedir. Birinci bölüm Türkiye'de televizyon yayıncılığının nasıl başladığını özetlemektedir. İkinci bölümde, özel televizyon yayıncılığından önceki dönemin analizi yapılarak, TRT ve TRT'nin siyasi iktidarlarca nasıl kullanıldığı anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye'deki kablolu televizyon yayıncılığının gelişimi özetlenmektedir. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise, özel televizyon yayıncılığının başlangıcı ve sonrasına dair gelişmelerin analizi yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkiye'de kamu, özel ve kablolu TV yayıncılığı; TRT; RTÜK

DEVELOPMENT OF TELEVISION BROADCASTING IN TURKEY

ABSTRACT

This study examines the development of TV broadcasting in Turkey, in five main parts. The first part provides brief information about how TV broadcasting started in Turkey. The period before private broadcasting is analysed in the second part, providing information regarding the public radio and television institution, TRT (The Radio and Television Institution of Turkey), and how it has been used as a medium of propaganda by the governments. The third part summarizes the cable TV broadcasting in Turkey. The fourth and the fifth parts analyse how private TV broadcasting started and the developments thereafter.

Keywords: Public, private and cable TV broadcasting in Turkey; TRT (The Radio and Television Institution of Turkey); RTÜK (The Radio and Television Supreme Committee).

41

GİRİŞ

Televizyon, 1960'larda dünyanın birçok ülkesinde bir kitle iletişim aracı olarak çok önemli bir işlev üstlenmeye başlamıştı. O dönemde televizyonun bu etkisini görüp değerlendiremeyen Türkiye; daha sonraki yıllarda da (özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren), iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelerin getirdiği ve öngörülemeyen birçok yeni sorunla karşı karşıya kalmıştır.

Ülkemizde uzun yıllar devlet denetiminde bir kuruluş olan TRT tarafından ve tek kanal üzerinden sürdürülen televizyon yayıncılığı, geniş kitlelerin beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Bütün bunlara bir de, teknolojik gelişmelerle toplumun beklentilerini ve ihtiyaçlarını bir noktada birleştirecek gerekli yasal, teknik ve idari altyapı oluşturulmadan başlayan özel televizyon yayınları eklenince, ülkemiz bir anda kendini çok kanallı ama, oldukça "karışık" bir iletişim ortamının içinde bulmuştur.

Toplumsal yaşamdaki her yeni gelişmenin toplumun bütün kesimlerini etkilemesi kaçınıl-

mazdır. Bir de toplum, bu gelişmelerle yeteri kadar hazır olmadan karşı karşıya kalıyorsa, yeniliklerin toplumdaki yansımaları daha derin olmaktadır. Bu hızlı değişim süreci, "çözüm üretmesi" gerekenlerin zaten yeteri kadar "karışık" olan kafalarının, daha da "karışmasına" neden olduğundan, Türkiye, "çözumsuzlük" ve yaşadığımız sorunları "anlamaktan uzak" arayışlar içinde zaman kaybetmeye devam etmektedir.

Bu "karmaşa" içinde yönümüzü daha net belirleyebilmek için, "nerelerden başladığımızı" ve "nerelerden geçerek" bu günlere geldiğimizi araştıran bu çalışmada, Türkiye'deki televizyon yayıncılığının gelişme aşamaları özetlenmekte ve özellikle bu alandaki gelişmelerin "öngörülememesine" dikkat çekilmektedir.

1. İLK TELEVİZYON YAYINLARI

Ülkemizde televizyon yayın çalışmalarına 16 Temmuz 1952 tarihli bir iç yazışma ile, İTÜ Elektrik Fakültesi Yüksek Frekans Tekniği kürsüsünde başlanmıştır. O tarihte kürsü şefi olan Prof. Dr. Mustafa Santur, Doçent Adnan Ata-

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi

man, Asistan Ziya Akçasu ilk televizyon yayınlarını başlatan kişilerdir. 100 Watt gücündeki verici ilk televizyon vericisidir. Teknik cihazlar İTÜ Taşkışla binasının çatısındaki üç odaya yerleştirilmiştir. Anten direği gemi direği yapanlara yaptırılıp, bir minareci tarafından Taşkışla binasının çatısına takılarak ilk yayın başlatılmıştır. Bu çalışmalar başlatıldığı zaman İstanbul'da TV alıcı sayısının 10 adet olduğu ve bunların dördünün İTÜ'de olduğu belirtilmektedir (Uyguç 1987:29).

Yayınlar haftada bir gün (Perşembe) 17.00-19.00 saatleri arasında yapılmaktaydı. Daha sonra yetişen teknik eleman sayısı ile birlikte yayınlar her Cuma 15.30-21.00 saatleri arasında yapılmıştır. 31 Ocak 1968 tarihinde TRT Ankara televizyonu deneme yayınına başlamış ve bu yayınlarda Federal Alman Hükümeti'nin hediyesi olan 5 KW'lık verici kullanılmıştır (Yengin 1994:69).

Ankara Televizyonu yayını haftada üç gün (Salı-Perşembe-Cuma) günleri yapılıyordu (1968 yılında). Ankara Televizyonu'nun 1969 yılındaki yayınları ise Salı-Perşembe-Cumartesi-Pazar günlerindedir. 1971 yılında ise Ankara Televizyonu yılda 214 gün yayın yapmıştır (Cankaya 1991:23). TRT ve İTÜ arasında 30 Ağustos 1971 yılında yapılan protokolle tümüyle TRT'ye bırakılan TV yayıncılığı, bu tarihten sonra gelişme göstermiştir.

İstanbul'da ilk paket yayını 1971 yılında başlatılmıştır. Yayın günleri Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleriydi. 6-17 Ekim 1971 tarihleri arasında yapılan İzmir Akdeniz Oyunları Türkiye'deki ilk uzun süreli naklen yayındır. Günlük düzenli televizyon yayınlarına ise, 15 Mayıs 1974 tarihinde başlanmıştır. Hafta içi 19.00'da başlayan yayınlar; Cumartesi günleri 15.00'de, Pazar günleri 14.00'de başlıyordu. Televizyonun renkli yayına geçme çabaları 1975 yılında başlatılmıştır. Federal Almanya'dan getirilen renkli yayın cihazları, Ankara'da TV Eğitim Merkezine, İstanbul Televizyonu A Stüdyosuna, Eskişehir'deki Anadolu Üniversitesine yerleştirilmiştir (Uyguç 1987:32).

1977 yılından sonra deneme amaçlı renkli program çekimlerine başlanmıştır. 1982 yılından itibaren de bazı spor karşılaşmaları ile haber filmleri renkli olarak yayınlanmıştır. 1 Temmuz 1984 tarihinden itibaren de tümüyle renkli yayına geçilmiştir.

II. ÖZEL TELEVİZYON YAYINCILIĞI ÖNCESİ DÖNEM

A. ARTAN KANAL SAYISI

1. İkinci Kanal (TV 2)

Televizyonda ikinci bir kanal açma girişimi 1980 yılında TRT tarafından gündeme alındı. Daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yönelik yayın yapılması düşünülüyordu. İkinci kanalın deneme yayınları, 1 Nisan 1980 tarihinde, TV 1 kullanılarak yapılmaya başlandı. Deneme yayınları TV 1'in yayın yapmadığı gündüz saatlerinde yapılmaktaydı. İkinci kanalın yayınına resmi olarak başladığı tarih, 6 Ekim 1986'dır. Planlama aşamasında düşünülen yayın formatının tersine, TV 2 yayınları kültür ve sanat ağırlıklıdır.

2. Üçüncü Kanal (TV 3), GAP TV ve T.B.M.M. TV

2 Ekim 1989 tarihinde düzenlenen bir törenle üçüncü kanal yayınına başlayan GAP Televizyonunun yayın amacı, Güneydoğu Anadolu Projesinin sağlam bir temele oturtulması için gerekli olan sosyal, kültürel ve psikolojik ortamın oluşturulmasına, bölgenin eğitim, kültür ve ekonomik seviyesinin yükseltilmesine yardımcı olmaktır. Programlar bölge özellikleri göz önüne alınarak eğitim, kültür, drama, müzik, eğlence, spor ve haber ağırlıklıydı (Yengin 1994:76). Ancak, GAP TV yayınları (Kasım 1999 itibarıyla), TRT TV ikinci Kanalı, gündüz kuşağında devam etmekte; Üçüncü Kanal yayınları ise daha çok gençlere yönelik haber, spor, müzik, film, dizi film, kültür ağırlıklı programlardan oluşmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki meclis görüşmeleri de, program akışı ve meclis gündemindeki görüşmelerin önemine göre bu kanaldan T.B.M.M. TV adı altında naklen yayınlanmaktadır.

3. Dördüncü Kanal (TV 4)

TRT, dördüncü kanalını 30 Temmuz 1990 tarihinde hizmete soktu. Dördüncü kanal yayınlarında, Orta ve Yüksek Öğrenim gençliğinin eğitimlerine yardımcı olmak amaçlanmaktadır. Yayınların önemli bir bölümü, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi eğitim programlarından oluşmaktadır. Eğitim yayınları arasındaki boşluklarda müzik yayını yapılmaktadır.

4. Beşinci Kanal (TRT iNT)

TRT'nin beşinci kanal yayınları başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde yaşayan vatandaşlarımızla, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetlerin, Türkiye ve Türk kültürüyle bağlarının devamını sağlamak amacıyla, 15 Aralık 1990 tarihinde başlamıştır.

B. TELEVİZYON YAYINCILIĞI, TRT VE HÜKÜMETLER

1. İletişimle İlgili Gelişmelerin Öngörülememesi

Giriş bölümünde kısaca özetlenen gelişmelerin içinde üzerinde önemle durulması gereken bazı konular bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iletişim ve görsel yayıncılık alanındaki gelişmelerin toplumsal etkilerinin, TRT ve hükümetler tarafından çok geç kavranmasıdır. Aynı gecikme daha önce de radyo yayıncılığında yaşanmıştı. "1960'larda Televizyon kitlesel iletişim aracı olarak dünyada altın çağını yaşamakta iken, Türkiye'de görüntüye dayanan elektronik iletişimin yapılıp yapılmayacağı tartışılıyordu" (Aziz 1989:105). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmaları sırasında bu durum detaylı tartışmalara yol açmıştır. Ülkenin geleceğini belirleyen Planlama'daki kadroların, dünyadaki gelişmeleri ve gelişmelerin yönünü belirleyememelerini göstermek açısından aşağıdaki alıntı oldukça önemli bir örnek olmaktadır: "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Eğitim ve Ulusal bütünlüğün sağlanması konusunda etkili bir araç olan radyolardan daha iyi yararlanılması ve yurdun her köşesinde en az bir milli radyo istasyonunun dinlenmesinin sağlanması üzerinde öncelikle durulduğu ve bu hedefe varıp radyo programları Batı Radyolarının seviyesine çıkıncaya kadar Televizyonun ekonomimiz için pahalı olacağı düşüncesiyle, televizyonun kurulup çalıştırılması düşünülmemiştir" (Oskay 1978:18).

Daha sonraki yıllarda da, gerek planlama kadroları, gerekse bazı siyasi partiler ve gazetelerle, toplumsal konularda "düşünce üretkenler", televizyon yayınlarının yaygınlaşması ve gelişmesi konularında olumsuz tavır almışlardır. Bu çevreler televizyon yayıncılığını lüks kabul ederek, öncelik sırasının başka sosyal düzenlemelere verilmesini istemişler ve sadece Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda değil, daha sonraki yıllarda da televizyon yayıncılığının geli-

mesini engellemek amacı taşıyan eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu eleştiriler sırası ile, 1. 1974 yılında televizyon yayınlarına; 2. 1984 yılında renkli yayına geçilmesine; 3. 1986 yılında ikinci Kanal (TRT-TV 2) yayınlarının başlatılmasına yönelik olmuştur. Ayrıca, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1985-1989), Televizyon yayınları ile ilgili hedefler için "Daha önce başlanan TV vericileri en kısa zamanda izlenir hale getirilecektir" gibi çok açık olmayan bir hedef öngörülmüştür (Aziz, 1989:106).

Oysa uygulamadaki gelişmeler plandaki bu hedef ve öngörülerin, "öngörülemez" olduğunu ortaya çıkarmıştır. Söz konusu plan döneminde, plan hedefleri arasında gösterilmeyen, renkli yayına başlama ve kanal sayısının artması (2. Kanal 1986; 3. Kanal 1989) gibi gelişmeler yaşanmıştır. Buna aynı plan döneminin bitim tarihinden bir sonraki yıl (1990) içinde, özel televizyon yayıncılığının başlaması da eklenirse, "öngörülemez" ifadesiyle getirilen eleştiri daha net anlaşılacaktır.

2. Siyasi İktidarların TRT'yi Kullanma Çabaları

Bu dönemde (özel TV yayıncılığının başlamasına kadar olan dönem) üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri de, iktidar partilerinin TRT'yi kendi politik çıkarları doğrultusunda kullanmalarıdır. Bu tür uygulamalar hem idari kararlar, hem de yayınlanan programların niteliği konusunda ülke gündemini çok sık meşgul eden tartışmalara yol açmıştır.

İdari kararlarla ilgili olarak, T.B.M.M.'nde de yoğun tartışmalara konu olan olayların en çarpıcısı, 1976 yılında İsmail Cem İpekçi'nin görevden alınmasıdır. Bir önceki hükümet tarafından TRT Genel Müdürlüğü'ne atanan İsmail Cem İpekçi, yeni bakanlar kurulu kararıyla görevden alınması üzerine, bu karar aleyhine idari dava açmış ve verilen yürütmenin durdurulması kararı uygulanmayarak, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş yeni Genel Müdür olarak atanmıştır.

Bir süre sonra, Yalçıntaş'ın da istifa etmesi üzerine, henüz yasal genel müdür tartışmaları sürerken, Prof. Dr. Şaban Karataş, Bakanlar Kurulu Kararnamesi ve Cumhurbaşkanı Korumak'ın onayıyla, 19 Ocak 1976'da TRT'nin beşinci Genel Müdürü olarak göreve başladı. Göreve başladıktan sonra da gerek kurum içerisinde, gerekse basında, yasal Genel Müdür'ün kim

olduğu tartışmaları sürdürdü. İlerleyen tarihlerde de Genel Müdür atamaları toplumun çeşitli kesimleri (basın, politikacılar, ilgili meslek örgütleri) arasında sürekli tartışma konusu oldu.

Bu tür idari karar ve uygulamaların, programların içeriğine yönelik sonuçları da sürekli tartışılmıştır. Örneğin:

- 1975 yılında yayınlanan ve büyük ilgi gören "Forum" adlı program, İsmail Cem'in yerine gelen yeni Genel Müdür Nevzat Yalçıntaş tarafından yayından kaldırıldı.

- 1976 yılında "Milli Tarih", "Milli Kültür" ilkeleri gözetilerek yapıldığı söylenen programlar, konuların çarpıtılması nedeniyle toplumun değişik kesimlerinden yoğun eleştiriler aldı.

- Yönetmen Metin Erksan'ın, ünlü edebiyatçıların eserlerinden uyarladığı filmler yayından kaldırıldı.

- 1979 yılında (o tarihte bir kaç yıldır yayınlanmakta olan), "Aşk Gemisi" ve "Dallas" gibi Amerikan yapımı dizilerin yayından kaldırılması için oldukça "ilginç" eleştiriler yapılmıştır. Örneğin 16-17 Haziran 1980 tarihinde yapılan TRT 9. Genel Danışma Kurulu toplantı tutanağında yer alan bir bölümde, Danışma Kurulu'na, içişleri Bakanlığı temsilcisi olarak katılan Rıza Akdemir şöyle konuşmuştur: "(...) Dallas! Gördüğümüz kadarıyla kokuşmuş bir kapitalist ailenin hayat tarzı, içki, sefahat, kumar, her türlü değer yargılarını kemiren bir dizi. Gerçekçi olacağız diye, hayatı anlatacağız diye televizyon kamerası hiç kimsenin yatak odasına giremez. Amerika başka bir cemiyettir. Suyu viskidir, eğlencesi kumardır. Tarihi kızıldır, savaşlarıyla doludur. Para için bazı değerleri, ahlak gibi, namus gibi, aile kutsiyeti gibi pazara çıkarabilir, ekrana sürebilir, bizi alakadar etmez; (...) Aşk Gemisi! Hafif zekanın, Amerikan hazırlapçuluğunun enteresan bir örneği; ot gibi yaşayanların dünyası..." (Cankaya 1991:59).

- 1981 yılındaki genel yayın planında, özel ağırlıklı işlenecek konular içinde, Anarşi ve Terör'ün birinci sırada yer alacağı belirtilip, bu konu şöyle açıklanmıştır. "TRT, yayınlarında devletten yana tavrını alacak; şiddet ve terör odaklarının emellerine alet olunmasına imkan verilmemesi konusunda program hazırlayacaktır" (TRT Genel Yayın Planı 1981:78).

Yukarıda örneklenen gelişmelerden elbette tümüyle TRT yöneticileri ve bütün politikacılar sorumlu tutulamaz.

Toplumun farklı kültür ve eğitim düzeylerine, farklı siyasal tercihlere, farklı sosyal ve ekonomik statülere sahip bireylerden oluştuğu düşünülecek olursa, büyük değişimlerin yaşandığı böylesine bir dünyada, TRT gibi hükümetlerin denetimindeki bir yayın kuruluşu tarafından toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir yayın politikası yürütmenin oldukça zor olduğu anlaşılacaktır. Bu yüzden zaman içinde kanal sayısının artması ve özel televizyon kanallarının ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bu konudaki gelişmeler de ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

III. KABLOLU TELEVİZYON YAYINLARI

A. İLK UYGULAMALAR

Türkiye'de ilk kablolu televizyon yayıncılığı uygulamaları özel şirketler aracılığıyla İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilmiştir. ODVi'nin (Orta Doğu Video işletmeleri) İstanbul Nişantaşı Valikoncağı Caddesi ve Etiler Profesörler Sitesi'nde Eylül 1980'de başlattığı yayınlar, Ocak 1981'de Sıkıyönetim kararıyla durdurulana kadar aralıksız sürdürülmüştür.

Aynı dönemde Anara Oyak Sitesi'nde İrmak Video tarafından başlatılan kablolu yayınlar, kısa bir süre devam etmiş, ancak bu uygulama şirketin iflası ile sona ermiştir.

B. PTT'İN GİRİŞİMLERİ

Ülke çapında yaygın bir kablolu yayın şebekesi kurulması konusu Türkiye'nin gündemine ilk kez 1988 yılında, PTT Genel Müdürü Emin Başer'in hazırlıkların başladığı ve bu amaçla fiber optik kablo projesi geliştirildiğini açıklamasıyla girmiştir. Başer, "Ankara, İstanbul ve İzmir'de fiber optik kabloları evlere kadar uzatmak suretiyle, bir merkezden isteyenlerin evlerine kablolu TV olarak program vereceğiz demmiştir" (Rigel 1991:169).

1. PTT'nin İlk Yayınları

İlk yayınlar, PTT'nin pilot bölge seçtiği Ankara Çankaya'da deneme yayınları şeklinde başladı. Yirmi aboneyle başlayan yayınlar, 176 aboney-

le devam etmiş, kablo ağı da, Çankaya'dan Bahçelievler semtine kadar uzatılmıştır.

2. Kablolu Yayınlar 10 Kent Merkezinde

PTT daha sonra TRT ile anlaşarak, kablolu yayın şebekesini Türkiye çapında yaygınlaştırma çalışmalarına başladı. Uydulardan alınan yabancı televizyon yayınlarının, TRT yayınları ile birlikte kablolu TV abonelerine ulaştırılması için 1990 yılında bir ihale açıldı ve ilk aşamada 10 ilde 3.5 milyon aboneye ulaşılması hedeflendi. Bu doğrultuda başlatılan çalışmalar sonucunda, Kablolu TV programı içinde yer alan iller şunlar olmuştur: İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Kayseri, Konya, Gaziantep, Kocaeli, Antalya.

3. Mevcut Durum

Kasım 1999'da Kablolu TV şebekesi üzerinden yayın yapan 36 yerli ve 11 yabancı kanal bulunmaktadır. Bu kanallar (özellikle yabancı kanallar zaman zaman değişmekle beraber) aşağıda verilmiştir:

Yerli Kanallar: TRT 1, TRT 2, TRT 3, TRT 4, TRT INT, Best TV, Bravo TV, BRT, BTV, CINE 5, CNN TÜRK, CTV, Discovery Channel, Ey TV, Flash TV, Genç TV, Kent TV, HBB, Interstar, Kanal A, Kanal D, Kanal E, Kanal 6, Kanal 7, Kral TV, Mesaj TV, Nickelodeon, NTV, Number One TV, Olay TV, Prima, Samanyolu TV, Show TV, Süper Kanal, TV 8 ve 9. Kanal.

Yabancı Kanallar: BBC, CNBC, CNN, EuroSport, Euronews, MCM, MTV, RTL, TV E, TV 5, VH 1. (Bunlardan MTV, TRT 4'ün ve VH 1 de, TRT 3'ün günlük yayın akışı sona erdikten sonra izlenebilmektedir).

IV. ÖZEL TELEVİZYON

KANALLARININ YAYINA BAŞLAMASI

A. TÜRKİYE'DEKİ İLK ÖZEL TV KANALI İNTER STAR

Rumeli Holding'in sahibi olan Uzan ailesi, Almanya'da kurdukları "Magic Box Incorporated" adlı şirket aracılığıyla Eutelsat F 5 uydusundan iki kanal kiraladı. 1 Mart 1990 tarihinde test sinyalleri yayınlamaya başlayan şirket, 7 Mayıs 1990 tarihinde günde beş saat yayın yapmaya başladı. Kanalın açıklanan ismi "Ma-

gic Box Star 1" ve eski TRT genel müdürlerinden Tunca Toskay da ilk Genel Müdür oldu. Zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1990 yılındaki Amerika Birleşik Devletleri gezisinde, yurt dışından yapılacak yayınların yasal bir sakıncası olmadığını belirterek, "Dış memleketlerden bir kanal kiralayan, Türkiye'ye yayın yapabilir" diyordu (Yengin 1994:116)

Daha sonraki gelişmeler Turgut Özal'ın büyük oğlu Ahmet Özal'ın Uzan'larla birlikte söz konusu şirketin ortağı olduğunu açığa çıkardı. Star 1'in ilk özel kanal olup olmadığı da gündeme geldi. Siyasi partilerin ve gazetelerin tümünü kapsayan bu tartışma uzun bir zaman aldı. Ancak Star 1 yayınları CHP'li (o tarihte SHP) Belediyelerin çanak antenleri aracılığıyla geniş kesimler tarafından izlenebilir hale geldi. Anayasa Mahkemesi PTT'ye radyo ve televizyon verici istasyonu kurma ve işletme yetkisi veren 3517 sayılı yasayı iptal edince, bu kararın, radyo ve televizyon yayın hakkının TRT tekelinde olduğunu açıklığa kavuşturduğu; dolayısıyla, özel radyo ve TV yayını yapılamayacağını belirlediği sonucuna varılmıştı. Buna karşılık "Magic Box Star 1" yetkilileri: "Biz Türkiye'de yokuz. Havadan, uzaydan geliyoruz. Kararlar bizi bağlamaz. Yok eğer PTT hat vermemek isterse, onu uluslararası telekomünikasyon kurumuna şikayet ederiz. Yabancı bir çok televizyon kurumu parasını verip hatları kullanmıyor mu?", şeklinde itiraz ediyorlardı (Yengin 1994:118)

Bu arada (o tarihte SHP Genel Başkanı olan) Erdal İnönü bir genelge hazırlatarak, yasadışı yayın yaptığı gerekçesiyle milletvekillerinin ve örgüt yöneticilerinin Star 1 yayınlarına çıkmasını yasaklamasına karşılık, partisinin Belediye Başkanları, aktarıcılar aracılığı ile yayınları yörelerindeki vatandaşlara izletmeye devam ediyorlardı (1990 yılı).

Bütün savunmasını, Türkiye'den yayın yapmadıkları, bu nedenle Türkiye'deki mahkeme kararlarının kendileri açısından bağlayıcı olmadığı tezi üzerine kuran Star 1 yetkilileri, daha sonraki aşamada TRT'nin yetmişmiş kadrosundan eleman transferine başladı. Ardından futbol maçlarının Star 1'den yayınlanması için Türkiye 1. Futbol Ligi'nde yer alan kulüplerle yapılan anlaşma gündeme geldi. TRT'nin daha önce herhangi bir ödeme yapmadan maçlarını yayınladığı, özellikle büyük futbol kulüpleri, Star 1'in maç başına 50.000 ABD doları artı,

12.500 dolar ile 30.000 dolar arasında ödeme yapma teklifini kabul ettiler. 1990 yılında Türkiye Futbol Federasyonu, maçların televizyondan yayınlanmasının stadyumlara giden seyirci sayısını azalttığını ileri sürerek, naklen yayınların kısıtlanacağı şeklinde görüş bildirmesine rağmen, bu uygulama günümüze kadar gerçekleşmemiştir. (Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve Trabzon takımlarının aralarında veya Avrupa takımlarıyla yaptıkları maçlar, bugün olduğu gibi o zaman da "rating rekorları" kırmaktaydı. Bir örnek vermek gerekirse, 1994 yılında en çok izlenen ilk 20 programın 16'sı, futbol naklen yayınıdır. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. AGB Yıllık 1994).

TRT ile Magic Box Star 1 arasındaki rekabet, özellikle reklam pastasından pay alma konusunda yaşandı. TRT ile rekabetin yoğunlaşmasında, Star 1'in başlangıçta reklam fiyatlarında yaptığı indirim rol oynadı. Ancak zaman içerisinde hem çok izlenmenin, hem de indirimli fiyatların getirdiği reklam patlaması sonucu Magic Box Star 1'in yayınları eleştirilmeye başlandı. Futbol maçlarında çok sık reklam gösterilmesi, izleyicilerin maça olan "konsantrasyonunu" dağıtıyordu. Yerli, yabancı dizilerde ve film yayınlarında, çok sık reklam gösteriliyordu. "Bu konuda o tarihte (1990 yılı), Cumhuriyet gazetesi yazarı olan Atilla Dorsay şunları yazıyordu: "Star 1'in filmleri, dizileri, güldürü programlarını reklamlarla doldurması ticari Amerikan TV anlayışında bile görülmemeyen bir sorumsuzluk taşımaktadır. Bu konuda bizzat saat tutarak saptadığımız rekor, Levent Kırca'nın 'Olacak O Kadar' programının ilkidir. Program başlayıp 4 dakika gösterildikten sonra araya reklamlar girmiş ve tam 7 dakika sürmüştür" (Cumhuriyet gazetesinden aktaran, Yengin 1994:129)

TRT ile Star 1 arasındaki en yoğun rekabet 1990'ı 1991'e bağlayan yılbaşı gecesi yaşanmıştır. Yılbaşı programını izleyenlere otomobil veren Star 1'e gelen yoğun telefonlar, bazı kentlerde telefon santrallerinin kilitlenmesine yol açtı. Ayrıca o akşam Star 1, TRT'nin sansür nedeniyle ekranlara getirmediği sanatçıları ekrana çıkararak, 8 dansöze programında yer vererek, Milli Piyango'da büyük ikramiyeyi kazanan numarayı TRT'den önce ilan ederek gecenin en çok izlenen kanalı oldu.

Daha sonraları ise televizyondan naklen güzellik yarışması yayınlamak gibi izleyiciye "alış-

kın olmadığı, ama kolaylıkla benimseyebileceği" birçok "yenilik" sunan Star 1, zamanla TRT'den daha fazla izlenen kanal olmayı başardı. Star 1, 15 Ocak 1991'de başlayan Körfez Savaşını, CNN'e bağlanarak 24 saat kesintisiz yayınladı. CNN tarafından yayınlanan görüntüleri verirken, "simultane" çeviri yaparak izleyicisini gelişmeler hakkında anında bilgilendiriyordu ki bu, daha önce TRT'nin denemediği bir yayın anlayışıydı. izleyicilerden gelen eleştiri üzerine TRT de, Star 1'i simultane çeviri yaparak takip etti.

1991 yılının sonlarında aralarında anlaşmazlık çıkan Uzan ailesi ile Ahmet Özal'ın ortaklıkları son buldu. Bu anlaşmazlık sırasında taraflar birbirlerini "vergi kaçırmak" ve "yurt dışına usulsüz para transfer etmek"le suçladılar. Bu iddialar hukuki bir sonuca ulaşmayan suçlamalar olarak kaldı. Bu ayrılığın sonucunda Star 1, adını değiştirerek inter Star adını aldı ve tek sahibi Uzan ailesi oldu.

B. TELEON

Uzan ailesi, uydudan kiraladığı iki kanaldan biriyle inter Star adıyla yayını sürdürürken diğersinden de, 8 Ocak 1992 tarihinden itibaren, TeleOn adıyla test yayınlarına başladı. 27 Ocak 1992 tarihinde yayına başlayan Tele On daha sonra, Kral TV adı altında ve bir müzik kanalı olarak yayınlarını sürdürmüştür. Son dönemde bu kanalla ilgili önemli bir gelişme de, Türkiye Futbol Federasyonu'nun 1999 Mayıs ayında açtığı, Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının naklen yayın ihalesini, 120 milyon 500 bin dolara kazanması olmuştur. Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının yayını sırasında şifreli yayına geçen kanal, diğer zamanlarda müzik yayını sürdürmektedir.

C. SHOW TV

Show TV, iktisat Bankası'nın sahibi Erol Aksoy tarafından kuruldu. Genel Müdürlüğüne (şimdilerde Kasım 1999 NTV Genel Yayın Müdürü olan) Nuri Çolakoğlu'nu getiren Show TV, yayın danışmanı olarak da Güneri Cıvaoglu'nu görevlendirdi. (Cıvaoglu, Kasım 1999 itibarıyla Kanal D'de çalışmaktadır). Hürriyet grubundan Uğur Dündar'ı kadrosuna kattıktan sonra, TRT'ye program hazırlayan Mehmet Ali Birand ve 32. Gün ekibini de transfer etti. (Daha sonra Uğur Dündar ve ekibi, Kanal D'ye geçmiş; Mehmet Ali Birand belirli süreler

Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi (41-52)

ATV ve Show TV'de görev yaptıktan sonra, önce Kanal D ve daha sonra da 11 Ekim 1999'da yayına başlayan CNN TÜRK'e geçmiştir.

Show TV düzenli yayınlara 1 Mart 1992 tarihinde başladı. İlk yayın hayatına başladığı dönemde yayınlanan "Çarkıfelek" adlı yarışma programı, yüksek izlenme oranları ile, o dönemde de en çok izlenen programlar arasındaydı. Show TV izlenme oranındaki en önemli gelişmeyi, yayın hakları daha önce inter Star'da bulunan Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının naklen yayın hakkını almasıyla elde etti.

D. CINE 5

1993 yılının Mart ayında deneme yayımına başlayan Cine 5, Türkiye'de abone sistemiyle hizmet veren ve şifreli yayın yapan ilk televizyon kanalı olmuştur. Erol Aksoy'un sahibi olduğu bu kanal, 1. vizyon kaliteli filmleri gösterme iddiası taşımasına ve bunu gerçekleştirmesine karşın, başlangıçta beklenen abone sayısına ulaşamamıştır. Cine 5, yayın hakkına Show TV'nin sahip olduğu Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarının naklen yayın hakkını devralarak, abone sayısını arttırmayı amaçlamış ve özellikle 1995-1996 futbol ligi döneminden itibaren de bu hedefine önemli oranda ulaşmıştır.

E. ATV

Sabah grubunun kontrolünde Eylül 1993'de yayına başlayan bu kanal, hisselerinin önemli bölümü daha sonra film yapımcısı ve çeşitli televizyon kanallarına program hazırlayan Ulusal Radyo TV'nin sahibi olan Türker inanoğlu'nun kontrolüne geçmiştir. Ali Kırca'nın yönetimindeki haber dairesinin hazırladığı ana haber bülteni ile "Siyaset Meydanı" programı çok büyük ilgi uyandırmıştır. Güneri Cıvaoğlu'nun (Kasım 1999 itibarıyla Kanal D'de görev yapmaktadır) günlük yorumları; Savaş Ay'ın "A Takımı" programı (Savaş Ay ve "A Takımı", Kasım 1999 itibarıyla TGRT'de görev yapmaktadır); Zeki Alasya-Metin Akpınar'ın yeni ve eski oyunlari, izleyiciyi bu kanala çekerek ATV'yi, o tarihlerden başlayarak en çok izlenen kanallar arasına soktu.

F. KANAL D

Milliyet ve Hürriyet Gazetelerinin sahibi Aydın Doğan tarafından kurulan Kanal D, 19 Ha-

ziran 1993 tarihinde yayına başlamıştır. Yaptığı transferler ve anlaşmalarla çeşitli sanatçıları ve televizyoncuları Kanal D'ye almıştır. Ferhan Şensoy, Jülide Ateş (Ateş, Kasım 1999 tarihi itibarıyla TGRT'de çalışmaktadır) son olarak da Show TV'den Uğur Dündar ve "Arena" programı ekibini transfer etmiştir. Bu makalenin yazıldığı tarihte (Kasım 1999), Kanal D de en çok izlenen kanallar arasındaydı.

G. KANAL 6

Star 1 ile ortaklığı biten Ahmet Özal başka bir kanal kurma girişimlerine Nisan 1992'de başladı. O tarihte Başbakan olan Süleyman Demirel ile görüşen ve onay aldığı ileri sürülen (bkz. 1992'nin Nisan ve Mayıs aylarında yayınlanan çeşitli günlük gazeteler) Ahmet Özal, 6 Ağustos 1992 tarihinde İngiltere üzerinden test yayımına başladı.

4 Ekim 1992 tarihinde normal yayımına başlayan kanala, Kanal 6 adı verildi. Daha önce ortağı olduğu Star 1'den iki genel müdür yardımcısı dışında, 50 kadar teknik elemanı bünyesine kattı. Yüksek ücretlerle Sezen Aksu, Kayahan, Ajda Pekkan, Bülent Ersoy, İbrahim Tatlıses gibi ünlü sanatçıları transfer etti. Bu sanatçılarla yapılan anlaşmalara, sanatçıların sözleşme süresince başka bir televizyon kanalında görünmemesi şartı kondu.

İlk kurulduğu yıl olan 1992'de ve 1993'de, Star 1 ile en çok izlenen kanal olma yarışı yapan Kanal 6, sahibi Ahmet Özal'ın mali sorunları nedeniyle, sanatçılar ile yaptığı sözleşmelerin şartlarını yerine getiremedi. Aynı nedenle yeni film ve program alınamaması üzerine izlenme oranı düştü. 1994 yılında Kanal 6 en çok izlenen kanallar sıralamasında dördüncü sırada yer almıştı.

1995 yılında izlenme oranı giderek düşen Kanal 6, iki kere daha el değiştirmiştir. Haziran 1995 tarihinde işadamı Mehmet Kurt tarafından satın alınan kanal, yaklaşık üç yıl sonra, 1998 yılında inşaat müteahhiti Korkmaz Yiğit'e satılmıştır.

H. HBB

19 Temmuz 1992'de yayına başlayan Has Bilgi Birikim (HBB) TV, Has Holding'in sahibi olduğu bir kanaldır. Başlangıçta çok iddialı hedeflerle yola çıkan HBB, bu hedeflerden yal-

nızca stereo yayım yapabilmeyi gerçekleştirebildi. Zaman zaman mali güçlük nedeniyle kapanacağı söylenen HBB TV, 1994 yılında % 0.14 izlenme oranıyla sekizinci sırada yer almıştı. (Kanalların o dönemdeki izlenme oranları ile ilgili bilgiler, AGB Yıllık 1994'den alınmıştır).

İ. TGRT

İhlas Holding'e bağlı bir kuruluş olan TGRT, yayım hayatına 1993 yılında başladı. Özellikle Eylül 1998'de büyük bir tanıtım kampanyasının ardından yayım formatını değiştirmiş; bünyesine kattığı Savaş Ay ve "A Takımı" programı; Seda Sayan'ın, Sibel Can'ın sunduğu programlar ve yerli dizilerle izlenme oranlarını önemli ölçüde artırmayı başarmıştır.

J. HABER KANALLARI

Bursa'lı sanayici Cavit Çağlar'ın kurucusu olduğu ve 1999 yılı içinde Doğu Grubu'na satılan NTV, Aralık 1996'da yayına başlamıştır. Kaliteli programları ve haberleri ile bir haber kanalı olarak oldukça başarılı bir yayıncılık yapmaktadır.

Bir diğer haber kanalı da, Doğan Medya Grubu ile (Amerikan "Time Warner Company"nin sahibi olduğu) CNN'in ortaklığı ile kurulan ve 11 Ekim 1999 tarihinde yayına başlayan CNN TÜRK'tür.

K. DİĞER TELEVİZYON KANALLARI

Diğer televizyon kanalları arasında müzik yayını yapan kanallar da bulunmaktadır. Bunlardan inter Star'ın da sahibi olan Uzan ailesine ait Kral TV, Türkçe müzik yayını yapmaktadır. Diğer bir müzik kanalı da Karacan ailesinin sahibi olduğu, Number One TV'dir. Bu kanal Türkçe pop müzikle birlikte yabancı pop müzik yayını yapmaktadır. Belgesellerle, bilim ve teknik konuların ağırlıkta olduğu programlar yayınlayan "Discovery Channel" ve çocuklara yönelik programlar yayınlayan "Nickelodeon", Karacan'ların sahip olduğu diğer TV kanallarıdır.

Ayrıca, 9. Kanal, Kanal E gibi ekonomi ve haber ağırlıklı yayım yapan kanalların yanı sıra, aslında yerel ve bölgesel yayım yapan kanallar olmalarına rağmen, Olay TV (Bursa); Ey TV (Antalya); Kanal 7 (istanbul); CTV (istanbul);

SüperKanal (istanbul); Best TV (istanbul), Genç TVKent TV(istanbul) gibi yayım kuruluşları da, kablolu yayım şebekesini kullanarak daha geniş kitlelere ulaşmayı hedeflemektedir. Bravo TV ve Prima TV gibi kanallar ise, yine kablolu yayım şebekesini kullanarak, film, film tanıtımı ve müzik ağırlıklı yayım yapmaktadır.

Mevcut kanallara 1999 yılında kablolu yayım şebekesini kullanarak yayına başlayan iki yeni kanal daha eklenmiştir. Bunlardan BRT, Bayındır Holding tarafından kurulmuştur. MNG Holding tarafından kurulan TV 8 ise, kadrosuna aldığı önemli isimler ve teknik kalitesiyle başarılı bir yayıncılık sunmaktadır.

RTÜK eski başkanı (şimdilerde Kasım 1999 TGRT Genel Müdürü olan) Ali Baransel, 15.9.1995 tarihinde yaptığı bir açıklama ile RTÜK'e lisans için 277 televizyon kuruluşunun başvurduğunu ve yerel, bölgesel ve ulusal ölçekte yayım yapmayı hedefleyen bu kuruluşların lisans işlemlerinin aynı yılın (1995) sonuna kadar tamamlanacağı belirtmişti (Yeni Yüzyıl 16 Eylül 1995). Oysa, Kasım 1999 tarihi itibarıyla, daha önce defalarca farklı tarihler verilerek tamamlanacağı duyurulan lisans işlemleri, henüz sonuçlanmamıştır. Türkiye'deki faaliyetlerdeki televizyon kanallarının kesin sayısı ancak bu lisans tahsisi tamamlanınca belirlenecek olmasına rağmen; Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya Dökümantasyon Birimi'nin, 1998 yılı verilerine göre hazırladığı raporda, Türkiye'de (35 Ulusal, 15 Bölgesel ve 230 Yerel olmak üzere) toplam 280 televizyon kanalı bulunmaktadır (Hürriyet 7 Haziran 1999)

V. ÖZEL TV YAYINCILIĞININ BAŞLAMASINDAN SONRAKİ GELİŞMELER

TRT televizyonunun siyasi iktidarlar tarafından kullanılmasından şikayetçi olan muhalefet partileri, iktidara geldiklerinde TRT'ye yönelik herhangi bir yasal düzenleme yapmaya gerek görmemişlerdir. Bu durum muhalefet oldukları dönemde yaptıkları eleştirilerin samimi olduğu konusunda şüpheler doğmasına yol açmıştır. Oysa TRT ile ilgili eleştiriler haklı gerekçelere dayanmaktaydı. İktidarların TV yayımlarının etkinliğinden yararlanarak kamuoyu oluşturma niyetleri, bu değişikliklerin yapılmasını engelliyordu. "Türkiye'de en büyük iletişim aracı olan TRT, devletin ve iktidarın 'borazanı' olarak adlandırılmıştır. Özellikle seçim dönemlerinde

siyasal iktidar tarafından kullanılan TRT, iktidarın elinde bulunan en önemli propaganda araçlarından biri olarak işlev görmektedir. Ana haber bültenlerinde hükümet üyelerinin olur olmaz sebeplerle her gece ekrana çıkmasına karşın, muhalefet liderlerinin çalışmalarının mümkün olduğunca az ekrana yansımaları, iktidarlara yapay bir cennet sağlamaktadır" (Yengin 1994:176)

TRT ve iktidarlar arasındaki olumsuz ilişkiyi eleştirenler, özel televizyonların yayına başlaması durumunda yukarıdaki bölümlerde belirtilen olumsuzlukların son bulacağını söylemekteydiler. Ancak bunun da bir çözüm olamayacağı 1991 yılı Genel Seçimleri sırasında ortaya çıktı. "Star 1'in seçim kampanyası boyunca yaptığı yayınlarda, gazetecilik meslek ilkelerine uymayan bir istasyonun elinde, tarafsızlık kavramının ne kadar çarpık bir hale gelebileceği ve özel televizyon alanında açık seçik kuralara şiddetle ihtiyaç duyulduğu görülmektedir" (Yengin 1994:176-177), yorumları yapılmaya başlandı.

Özel televizyon yayıncılığının başlamasından 1994 yılı başlarına kadar geçen süre içerisinde bu konu yasal bir çerçeveye oturtulamamıştı. RTTYK (Radyo Televizyon Yüksek Kurulu) uygulaması, bu konunun teknik ayrıntılarıyla ilgilenmekteydi. Anayasanın 133. maddesi yürürlükteydi ve bu maddede, "... bütün radyo televizyon yayınları devlet tarafından düzenlenir" denilmekteydi. Bu madde yürürlükte olmasına rağmen özel televizyonlar yayınlarına devam etmekte ve bir devlet kurumu olan PTT de, kablolu yayın sistemi aracılığıyla bu yayınları izleyicilere ulaştırmaktaydı.

Halkın özel televizyon yayınlarına gösterdiği yoğun ilgi, bu durumun geri dönülmez bir noktaya geldiğini göstermekteydi. Özel radyoların kapatılması sırasında bu kapatma kararına karşı gösterilen yoğun tepki, hükümetleri bu konuda çaresiz bırakmaktaydı. Gelenen bu noktada özel televizyon yayınlarının durdurulması mümkün değildi. Dünyada olup bitenlerin uydu yayınları aracılığıyla izlenebildiği günümüzde, herhangi bir siyasi iktidarın topluma eski tekeli televizyonculuğa dönüşü kabul ettirebilmesi artık çok zordu.

Bu gelişmelerin ışığında, TBMM'de bulunan siyasi partiler aralarında anlaşır, Anayasa'nın ilgili maddesini değiştirerek 3984 sayılı kanu-

nu kabul ettiler. 19 Nisan 1994 tarihinde kabul edilen 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun, ülkemizde devlet tekeli kaldırarak özerk sisteme geçişi sağladı. Yasa gereği oluşturulan Radyo Televizyon Üst Kurulu da (RTÜK), Türkiye'deki elektronik yayıncılığı denetleyen en üst kurum oldu.

Yukarıda da belirtildiği gibi, RTÜK'nun son başvuru tarihinden sonra yaptığı açıklamaya göre "frekans tahsisi" için başvuran TV istasyonu sayısı tüm Türkiye'de 277 adettir. Televizyon yayıncılığındaki karmaşanın sona ermesi için lisans başvurularının sonuçlanıp bitirilmesi gerekmektedir. 3984 sayılı kanun, özel televizyon yayıncılığını kamu hizmeti olarak kabul etmektedir. Bu yüzden, özel televizyon ve radyo yayınlarına mahkemeler ve RTÜK dışında başka bir kuruluşun, yasal müdahale yetkisi bulunmamaktadır.

Özel televizyon yayıncılığının başlamasıyla yaşanan kanal sayısındaki artışın, "frekans tahsisi" yapıldıktan sonra azalması beklenebilir. Tahsisin gecikmesine rağmen, zaman içinde bazı kanallar ekonomik olmadığı için yayınlarına son verdiler veya el değiştirdiler. Bu durumun ileride de devam edeceği tahmin edilmektedir. Mevcut kanalların yayınlarını sürdürmeleri için gerekli maddi imkanlar, büyük ölçüde reklam gelirlerine bağlıdır ve (abonelik sistemi ile çalışan ve şifreli yayın yapan kanalların dışındakilerin) başkaca gelir kaynakları bulunmamaktadır. Frekans tahsisiyle birlikte bazı kanalların yerel veya bölgesel yayına geçmek, yine bazılarının da yayın formatlarını değiştirerek "tematik kanal" olarak yayınlarına devam etmek durumunda kalmaları beklenebilir.

Kasım 1999 tarihi itibarıyla, Türkiye'de Cine 5 dışında abone sistemiyle yayın yapan yine Erol Aksoy'un sahibi olduğu (Cine 5'in de içinde yer aldığı) ve MultiCanal adı altında toplanan üç ayrı tematik kanal daha bulunmaktadır. Bunlardan Supersport, çeşitli spor programları sunmakta ve spor naklen yayınları yapmakta; Maxi TV, çocuklara yönelik programlar ve çizgi filmler yayınlamakta; Playboy TV, Cine 5'in günlük yayın programının bitiş ve başlangıç saatleri arasında (00.30 ile 05.00 saatleri arasında) erotik filmler yayınlamaktadır.

Bunların dışında, daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye 1. Futbol Ligi maçlarını 1999-2000

futbol sezonundan itibaren yayınlamaya başlayan Tele On (Kral TV), maçların yayın saatlerinde şifreli yayına geçmektedir.

Özel televizyon yayıncılığının başlamasından sonraki bir başka önemli gelişme de, TRT'nin elinde tuttuğu reklam pastasını paylaşmak zorunda kalmasıdır. Televizyon yayın tekelini elinde tuttuğu dönemde, fiyatları istediği gibi belirleyen; bununla da yetinmeyip, verilen reklamların bazı bölümlerini bile denetleyen TRT, bu ayrıcalığını kaybetmiştir. "Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporu'nda, 1990 yılı sonu itibariyle TRT gelirlerinin % 73'ünü oluşturan reklam gelirlerinde önemli azalmalar olduğu belirtilmektedir" (Yengin 1994:193).

Bu konuda yapılmış başka bir araştırmada: 1992 yılında toplam 7,5 trilyon TL'lik reklam harcamalarından TRT'nin payı, 518.6 milyar TL. olarak belirtilmiştir. Bu da % 6.9'luk bir paydır. TRT'nin bir önceki yıl elde ettiği 696.8 milyar TL'lik gelire göre de bir yılda reklam gelirlerinde % 25'lik bir düşüş gerçekleşmiştir. Oysa aynı yıl (1992) toplam reklam harcamalarından: inter Star % 19, Show TV % 17, Tele On % 6, Kanal 6 % 2'lik pay almışlardır (Yengin 1994:197). Bu konuda daha detaylı bir karşılaştırma ve değişimi gösterecek bir örnek de, reklama ayrılan sürelerdir. 1985 yılında tek başına yayın yapan TRT reklama 159 saat 46 dakika ayırmıştı (Cankaya 1991:114). Bu süre 1994 yılında 3036 saate çıkmıştır. Bu sayılar reklama ayrılan sürenin, aradan geçen 9 yılda 20 kat arttığını göstermektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. AGB Yıllık 1994).

Türkiye'de özel kanalların devreye girmesinden sonra reklam sektörü de büyük bir hareketlilik yaşamıştır. Geniş kitlelere televizyon aracılığıyla ulaşmak ekonomik olmaktadır. Ayrıca televizyon yayıncılığıyla marka veya kurum hakkında imaj yaratmak daha kolay hale gelmiştir. Bu arada izleyiciye "dizi film" gibi izleyebilecekleri reklamlar da (örneğin, "Yapı Kredi", Akbank, reklamları) sunulmaya başlamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye'deki reklam pastasının ulusal çapta yayın yapan üç veya dört özel kanaldan fazlasını besleyemeyeceği ifade edilmektedir (Yengin 1994:198). Türkiye'de yıllık toplam televizyon reklam harcamalarının yaklaşık 400-500 milyon dolar arasında olduğu ve ulusal çapta yayın yapan büyük bir televizyon kanalının yıllık toplam giderlerinin de yaklaşık 100 milyon do-

lar olduğu düşünülürse, bu saptamanın gerçekleri yansıttığı söylenebilir.

Aslında ayrı bir araştırma konusu olmasına rağmen, burada gözardı edilmemesi gereken bir başka önemli nokta daha bulunmaktadır. Türkiye'de medya sektöründe faaliyet gösteren (ve büyük bir çoğunluğu ulusal çapta yayın yapan özel televizyonları da içine alan) yayın kuruluşlarının arkalarında, farklı ticari ve endüstriyel faaliyetlerde bulunan büyük holdingler vardır. Birçok ülkede antitekel yasalar ve (bazı ülkelerde de medya alanında yatırım yapanların başka ticari faaliyetlerde bulunmaması gibi) sınırlamalar olmasına rağmen, ülkemizde bu yönde herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. Bu yüzden, bağlı oldukları holdinglerin diğer şirketlerinden aktardıkları kaynaklar olmaksızın, özellikle ulusal çapta yayın yapan özel televizyonların, gittikçe küçülen reklam pastasından aldıkları paylarla, bugünlere kadar faaliyetlerini sürdürmeleri mümkün olamazdı. Ülkemize özgü bu durumu iyi tahlil etmek, belki de bugün çok kanallı televizyon yayıncılığımızın içinde bulunduğu bazı açmazları ve "frekans tahsisi"nin bir türlü sonuca ulaştırılmaması gibi sorunları, daha net görmeyi ve bu sorunlara çözümler üretmeyi kolaylaştıracaktır.

SONUÇ

Türkiye'de televizyon yayıncılığı, geniş kitlelere (radyo yayıncılığında olduğu gibi), büyük bir gecikme ile ulaşmıştır. Bu gecikmenin en önemli nedenleri; 1. Yayınların çok uzun bir süre devlet denetiminde bir kuruluş olan TRT ile ve tek kanaldan yapılması; 2. TRT'nin bir devlet kuruluşu olarak siyasi iktidarlar tarafından kullanılmaya uygun bir şekilde yapılandırılması; 3. Planlama kadroları ve siyasi karar alma mekanizmalarının yavaşlığı; 4. Yine aynı kadroların dünyadaki önemli gelişme ve değişimlerin ülkemize yansımalarını öngörmede yetersiz kalmaları olmuştur.

Özellikle 20. yüzyılın son çeyreği içinde iletişim teknolojilerinde yaşanan yeni gelişmeler, 1980'lerin sonlarından itibaren de, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, eski Doğu Blok'u ülkelerindeki "çözüm sürecini" hızlandırmış; bloklara ayrılmış ve bölünmüş "iki kutuplu" dünyanın sonunu hazırlamıştı. Çünkü, çok küçük ve taşınabilir bir cihazla, dünyanın en uzak ve ıssız bölgeleriyle bile iletişim kurmayı mümkün kılan bu yeni teknolojilerin bulundu-

ğu bir dünyada, insanları, kültürleri, ülkeleri birbirinden duvarlarla ve yasaklarla ayırmak, uzak tutmak artık mümkün değildi. Bu gelişmeler aynı zamanda ve kaçınılmaz olarak, o döneme kadar yapılan tüm planların, programların ve savunulan "ideoloji"lerin süratle gözden geçirilmesini, yeni düşünceler üretilmesini, yeni plan ve programların uygulamaya konulmasını gerektirirken, Türkiye'de bu konularda "çözüm" ve "fikir" üretmesi gerekenler, bir kez daha gelişmeleri izlemekle yetinmişlerdir.

Yine aynı dönemde Türkiye'de, bir yanda iletişim uyduları yaptırmak için ihaleler açılırken diğer yanda, uydudan yapılacak televizyon yayıncılığını düzenleyecek ve bu konuda ileride ortaya çıkması muhtemel idari, hukuki ve teknik sorunları çözümlenecek bir yapılanmaya gitmek "unutuluyor" veya "geciktiriliyor"du. Bu "unutkanlık ve gecikme"den doğan boşlukta ise, önce "olanlar olmuş" daha sonra da "vaziyeti kurtarmak" için önlemler alınmıştır.

Böylece, daha on yıl öncesine kadar televizyon yayını olarak, sadece TRT'nin birinci ve (1986'dan itibaren de) ikinci kanallarını izlemek durumunda kalan Türkiye, dünyada benzerine az rastlanan bir "gelişme süreci"nden geçerek bugün yerel, bölgesel ve ulusal toplam 280 televizyon kanalına sahip olmuştur. Ne var ki bu kanalların hiçbirinin (bu yazının kaleme alındığı Kasım 1999'da), yayın yapmak için "lisansı" bulunmamaktadır.

Bu "boşluk" içindeki "çok kanallı yayıncılığımız" kendine, gündemin getirdiği sorunlara günlük çözümler üreterek bir "yol bulmaya" çalışmaktaysa da, bu karmaşa içinde, yayınların kalitesinden, denetiminden, özellikle ticari yayıncılıkta çok önemli bir girdi olan reklam gelirlerinin paylaşımına kadar bir dizi sorunla "başa çıkmakta" zorlanmaktadır. Yayıncılığı denetlemek durumunda olan RTÜK de, kanalların lisansını veremezken, yani kanalların yayın yaptıkları frekansları tescil edemezken, onlara yayın durdurma dahil bir çok ceza verebilmekte; tescil etmediği ve lisanssız çalıştırdığı kanalların reklam gelirlerinden, kendi giderlerini karşılamak için pay alabilmektedir.

Elbette bu eleştiriler bir kurum olarak RTÜK'e yönelik değildir. Yine daha önceki bölümlerde TRT için yapılan eleştiriler de bir kurum olarak TRT'yi hedef almamaktadır. Bu kurumlarımız kendilerine çizilen sınırlar içinde faaliyetinde bu-

lanmaktadırlar. Kararlarında ve faaliyetlerinde tam anlamıyla özgür değildirler. O anda ülke siyasetine hangi parti veya siyasi görüş hakimse, o doğrultuda bir politika geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Nitekim, RTÜK Başkanı Kutlu Savaş, "(...) kanal tahsisi ile ilgili işlemleri tamamladık, bundan sonrası Başbakanlığın persormansına bağlı" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Daha önceden farklı tarihlerde ihalenin sonuçlandırılacağı söylenmesine rağmen konunun yıllarca ihmal edildiğini, "Bununla birlikte, ilk ihalenin yerel yayıncılıkla ilgili olarak, 1997 yılında yapıldığını, ardından konunun Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemine geldiğini, daha sonra da hükümetin Anayasal yetkisini kullanarak ihalelerin ertelenmesini RTÜK'ten talep ettiğini hatırlatan Kutlu Savaş, "RTÜK bağımsız bir kuruluştur ama devletle birlikte hareket etmek mecburiyetindedir. Dolayısıyla yapılan ihaleler ertelenmiştir" demektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz., RTÜK iletişim 1999:3-4)

Bu ve benzeri gelişmelerde görülebileceği gibi, ülkemizde sorunlar çoğu zaman "erteleme, yasaklama ve sansür" ile kısa vadede çözülmeye çalışılmakta, zaman zaman hiçbir şey yapmama ve bekleme dönemlerine girilmekte, kamuoyundan gelen tepkilere göre de çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Çok değişken bir gündeme sahip olan ülkemizde, siyasi dengelerdeki en küçük bir değişiklik bile birçok kurumumuzu olduğu gibi, bu kurumlarımızı da derinden etkilemekte, bu yüzden alınması gereken kararlar hep ertelenmektedir. Karar alma durumundaki her "oyuncu", üzerine düşen görevi bir an önce yapmak yerine, "topu" (sorumluluğu) ya bir başka "oyuncuya" ya da "taca" atmaktadır. Bu durum da aslında, "çözumsuzlüğün devamlılığını" sağlamaktan başka hiçbir sonuç doğurmamaktadır.

Oysa çözüm, bu kurumların da dışında bir yerde; yani, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik geleceğini, dünyadaki gelişmelere paralel olarak belirleme durumundakilerin alacağı doğru kararlarda ve önlemlerde aranmalıdır. Ülkemizde birçok konuda olduğu gibi, uzun vadeli iletişim politikaları üretme konusunda da ciddi sıkıntılar vardır. İletişimin böylesine yoğunlaştığı bir dünyada "iyi bir yerde" olabilmek için, doğru iletişim politikaları üretmek çok önemlidir. Bütün bunlar da ne mevcut kurumlar ve ağır işleyen mekanizmalarla, ne de tek başına

"üst kurullarla" çözülebilir.

Sorunu, iletişim eğitimi veren üniversitelerimizin ve radyotelevizyon yayıncılığı alanında uzmanlaşmış kişilerin de içinde yer aldığı; siyasi karar mekanizmalarından bağımsız; yaptıkları ve yapacakları konusunda kamuoyuna her zaman bilgi veren; kararları hızla alıp uygulayabilmek için de yetkileri, "daha üst kurullarla" sınırlandırılmamış, şeffaf bir "yapılanmaya" giderek çözmeye çalışmak, bu konuda atılmış en uygun adım olacaktır. Ülkemizin bir çok alanında olduğu gibi bu alanda da, artık beklemeye ve zaman kaybına tahammülü yoktur.

KAYNAKÇA

AGB '94 (1995) AGB Anadolu A.Ş. Yıllığı.
Aziz A (1989) Elektronik Yayıncılıkta Temel

Bilgiler, TRT Basım ve Yayım Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Cankaya Ö (1991) Türk TV Program Yapısı (1968-1985), Mozaik Basım ve Yayıncılık, İstanbul.

Hürriyet (1999) 7 Haziran 1999.

Oskay Ü (1978) Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Ankara Üniversitesi SBF BYYO Yayını, Ankara.

Rigel N (1991) Elektronik Rönesans, Der Yayınları, İstanbul.

RTÜK iletişim (1999). Yıl: 2. Sayı: 10, Mart-Nisan 1999.

TRT Genel Yayın Planı (1981) TRT Yayını.

Uyguç Ü (1987) Radyo TV Haberciliği, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Yengin H (1994) Ekranın Büyüsü, Der Yayınları, İstanbul.

Yeni Yüzyıl (1995) 16 Eylül 1995. □